

Pozsonyban, Komáromban és esetleg – dunántúli vándorlása során – faluzó törpetársulatok produkciójaként láthatott. Az is tény, hogy korántsem ismerjük teljesen a hatáscsatornákat, amelyeken át a korszak irodalmi és művelődési értékei vagy divatjai terjedtek. Erre éppen Csokonai színműveinek másolatai világítanak rá, vagy például a *Pikkó herceg* dallamai, amelyeket költőnk másfél évvel a bemutató után paródia céljára használt fel Debrecen, országosan is énekelték őket (I. 309.), holott nyomtatásban eddigi ismereteink szerint nem jelentek meg.

Általában sajnáljuk viszont, hogy a betétdalok dallamjegyzeteinek közlését nem mindenütt találjuk meg a jegyzetekben. Ez megelőzhetne olyan tévedést, hogy Kanakúz kanasztánca a *Culturá*-ban a „népi tánc első előfordulása magyar színpadon.” (II. 335.) Az iskoladramák ismert dallamainak szaporodása (Szabolcsi Bence, Bartha

Dénes, újabban Murányi Róbert Árpád, Falvy Zoltán és mások kutatásai nyomán) azt mutatja, hogy az erdélyi Besztercén már 1736-ban kanasztánc-dallam szerepelt színpadon, sőt mellette elhangzott a *Tempefőiben* említett kállai kettős is. Végezetül javítsunk egy tollhibát, helyesen írva le *Szakáts* Károlynak, a Magyar Színházi Intézet immár nyugdíjas munkatársának nevét (II. 354.).

Csokonai Vitéz Mihály színműveinek kiváló kritikai kiadása munkára serkent: forráskutatókat sürget, problémákat vet fel, elképzeléseink újragondolására készlet. S remélhetően bizonyítja a filológiától idegenkedők számára is, hogy a Pukánszkyne Kádár Jolán életművet koronázó munkájához hasonló teljesítmények nélkül irodalom- és színháztudományunk nem léphet előre.

Kerényi Ferenc

SOMOGYI SÁNDOR: GYULAI ÉS KORTÁRSAI

Fejezetek egy negyedszázad irodalomtörténetéből. Bp. 1977. Akadémiai K. 542 l.

A kötet sajtó alá rendezője, Szörényi László négy ciklusba sorolta a műveket. A *Harcos Gyulai Pál* című monográfia-töredék hézagossága ellenére (az 1854-ig terjedő pályakép bizonyos fejezetei nem készültek el) óriási anyagot dolgoz fel, s nem pusztán a hagyományos nagy-monográfia adathalmozó teljesség igénye, hanem az értékelés, állásfoglalás és vita szellemében is. Igen határozottan veti el például Hermann Istvánnak, Heller Ágnesnek és másoknak Salamon Ferencre visszavezethető vélekedését, mely szerint az ún. Irodalmi Deák-párt már az 50-es évek elején, illetve közepén is létezett volna. A második ciklus (*Nemzet és irodalom*) terjedelmes tanulmányban adja egy magyar kritikátörténet programtervezetét (*Irodalomtudományunkról, múltjáról szólva*), s egy ideológikus keresztmetszetet a Bach-korszakról (*Nacionalizmus az önkényuralom és a dualizmus korának magyar irodalmában*). A harmadik ciklus (*Tabló, arcképekkel*) az akadémiai irodalomtörténet IV. kötetében publikált fejezeteket közli. Ezek a tömör, lényeglátó pályarajzok értékesek és színvonalasak még akkor is, ha az újabb kutatások lényeges pontokon módosították, vagy módosítani fogják őket. Kétségtelen, hogy a válogatónak a negyedik ciklus (*Kritikák*) összeállításakor kellett a legkomolyabb nehézségekkel szembenézni. Okkal ragaszkodott

néhány jelentős, fontos kérdést tárgyaló íráshoz. Az abszolutizmus és dualizmus koráról szóló *Magyarország története* kötet kapcsán például máig megoldatlan korszakolási kérdések (mennyiben korszakhatár 1849?) merülnek fel, Komlós Aladár könyvéről (*Tárguló irodalom*) szólva a kritikus tevékenység jellege. A *Rendezni végre közös dolgainkat*... nagyon korán és nagyon pontosan, az internacionalizmus szellemében emel szót egy szlovák szerző történelemhamisító, magyarellenes, nacionalista koncepciója ellen. E három-négy szakkritika kedvéért viszont bizonyára aránytalannak látszott külön ciklust nyitni, így kerülhettek aztán melléjük olyan cikkek, amelyek pusztán ismertetések, vagy legalábbis értékük, időtálló voltak meg sem közelíti a megelőző ciklusokba foglaltakét.

Szörényi László válogató és sajtó alá rendező munkája igényes és átgondolt. (A monográfia-töredék előkészítése különösen fáradságos, áldozatos feladat volt.) Szóvá legfeljebb a Greguss és a Salamon pályakép sorrendjét lehet tenni. Igaz, Salamon Ferenc tíz évvel tovább élt (egyazon évben, 1825-ben születtek), s az is tény, hogy Greguss pályája jóval hamarabb (1844) indult a *Regélő Pesti Divatlapban* és az *Életképekben* közölt verseivel. A Greguss-portré azonban többször is utal Salamon Ferencre (az

irodalomtörténet IV. kötetében ez a fejezet megelőzi a Gregussról szólót), ezért szerencsésebb lett volna a sorrendet felcserélni. Tapintatos húzásokkal elkerülhető lett volna a monográfia-töredék időnkénti bőbeszédűsége is, hisz a sajtó alá rendezőnek olyan nem végleges szöveggel volt dolga, melyen ezt a tömörítő, szelektáló munkát minden bizonnyal a szerző is el kívánta végezni. Az is előfordul, hogy mondat, mondatok, néha egész bekezdés megismétlődik, például Lisznyai jellemzése a 176., majd a 218. lapon. A 174. lap 128. számú jegyzete szükségtelenül visszatér a 219. lapon a 81.-ben. És még egy apróság: a 374. lapon található nem azonosított idézetnek (10. jegyzet) a lelőhelye: Irodalmunk 1849-től 1905-ig (Egyetemi jegyzet) II. rész Tankönyvkiadó Bp. 1964. 187. l.

Különleges súlya és jelentősége van az *Irodalomtudományunkról, múltjáról szólva* című, monográfia értékű tanulmányának. A kötet darabjainak a múlt század harmadik negyedét érintő, a középpontba Gyulait állító irodalomtörténeti vizsgálódásai a XX. század derekáig érvényesítik szempontjait, amennyiben Horváth Jánost a Gyulai örökség folytatójaként tüntetik fel a századfordulón, az ő eleven hatása pedig máig tetten érhető a magyar irodalomtudományban. Éljenjéről marxista irodalomtörténészek mindig is tisztában voltak azzal, hogy a Horváth-örökség megkerülhetetlen és mellőzhetetlen hagyomány. Somogyi Sándor is tisztelettel és felelősséggel nyúl a kérdéshez, s polémikus szándéka csak elvétve sodorja egyoldalú íbeállításokba. Fiológiai pontossággal kimutatja például, hogy Ady végül is egy olyan cikk miatt szakított Horváthtal, amelyet tévesen írt az ő rovására (annak szerzője a valóságban Baros Gyula volt), ennek azonban nem tulajdonít különösebb jelentőséget, mert, úgymond, Ady éppen elég hosszan tűrte Horváth „a priori szempontú Nyugat-értékelését” és nemegyszer értetlen, nyers, igazságtalan kirohanásait „Adyék” költészetére ellen. Adyt valóban elismerés illetheti türelméért, de nemcsak nagyvonalúságból és nagylelkűségből tartott ki olyan hosszan Horváth mellett, hanem azért is, mert emberileg igen szerette, szakmailag roppant becsülte, s főleg mert Horváth támadásainak csak egy részét értette magára. Somogyi tehát Ady és a Nyugattábor különbözőségét nem veszi itt eléggé figyelembe (253–255). Annyi kétségtelen, s erre ő is utal, hogy az Ady–Horváth kapcsolat teljes és részletező, elfogultságoktól mentes feldolgozása fontos kérdése a századelő magyar irodalomtörténetének.

Mind Gyulai, mind Horváth János életműve szövegebe kerül a „nemzeti klasszicizmus” elméletével kapcsolatban. Gyulai esztétikai elvei a „klasszicizált realizmust kanonizálják” (432), ami nemcsak azzal magyarázható, hogy az „eszményítés” révén Kemény, Arany és mások az európai realizmus stilizált változatát teremtik meg, hanem azzal is, hogy Gyulai nézeti nagyon is sokat örökölnék az európai klasszicizmustól (harmóniára törekvés, erkölcsi szemlélet, erők dinamikus egyensúlya stb.). Az „erkölcsi világrend” eszméjében kifejeződő objektív idealizmus hatja át kritikai írásait már az 50-es években, miközben Lisznyaiék „zseniskedése”, vadromantikus egzaltációja a színvonal, a műgond, a higgadt alkotásmód követelményéhez vezetnek el. Az ábránd és forradalom-ellenesség, az „eszélyesség” hangsúlyozása összhangban van a művészi alázattal, az örök értékek iránti tisztelettel. Gyulai puritán, kiegyenlítésre hajló, normatív moralizmusa abban a tételben nyugszik meg, hogy „a költészet nem disszonancia, hanem összhang”. A különös és bizarr kultuszával szemben az általános emberire apellál, a nyersebb ábrázolás helyett az erkölcsi ember bemutatását óhajtja. Szabály- és rendszerellenessége elválasztja a merevebb klasszicista teoretikusoktól, így éles határt von az erkölcsi és a művészi szempontok között: „A költészetnek, s általában a művészetnek célja sem több, sem kevesebb, mint az, hogy szép művet alkotva gyönyörködtesse a lelket, s a szívben fenséges, nemes és kedves érzéseket keltsen. Ha szép helyett az erkölcsi jót fogadja el vezérelvül, veszti hatását anélkül, hogy az erkölcsiségnek valódi szolgálatot tehetne. Bizonyára költészet és erkölcs közt nincs ellenkezés, sőt egy bizonyos pontig egymás szövetségesei, de sohasem rabszolgái . . . A költészet célja mindig szép marad, de a szépet éppen úgy nem alkothatni meg erkölcsiség, mint igaz nélkül.” A Világos utáni helyzetben a nemzet erkölcsi egységének óvása, az ennek szolgálatába állított materializmus-ellenesség ily módon kedvezett bizonyos klasszicista esztétikai elvek kialakulásának, amit az irodalmi életben egy elvi probléma (ideál és real összeegyeztetése) és egy konkrét kritikai feladat (a petőfieskedők elleni harc) indokolt. Ez a klasszicista esztétika pozitív funkciót töltött be a Bach-korszakban az irodalmi színvonal és a nemzet erkölcsi integritásának védelmében, s csak később vált a fejlődést gátló tényezővé. Horváth János más szempontok szerint beszél „nemzeti klasszicizmus”-ról, de gondolatmenetnek logikája ezt a továbbértelmezést is megengedi, különösen,

ha arra gondolunk, hogy a megelőző romantikus kor megfelelőjeként stíromantikának nevezi az Arany–Petőfi-korszakot követő ízlést, mintegy igazodva mesterének, Brunetière-nek irodalomfejlődési sémájához, amely szerint az irodalom történetében működő erők közül legfontosabb egy műalkotás hatása egy másikra: „Másképpen akarjuk csinálni, mint azok, akik előttünk jártak; ez az eredete és mozgó elve minden ízlésváltozásnak és irodalmi forradalomnak.” (Manuel de l'Histoire de la Littérature française 1899.) Horváth e formalista fejlődéskepletet olyan történelmi, ideológiai tartalommal ruházta fel, amely az Arany–Petőfi-korszakban látja megtestesülni a „nemzet erkölcsi, értelmi erőinek legjavát.”

Somogyi Sándor szívesen vizsgál történelmi jelenségeket eszmei, ideológiai szempontból, s mestere annak, hogy miként kell és lehet ideológiai jelenségeket történetileg magyarázni. Eredményekben és gondolatokban gazdag tanulmánya, a *Nacionalizmus az önkényuralom és a dualizmus korának magyar irodalmában* a Világos utáni nacionalizmus jellemvonásait veszi számba. A reformkor nemzeti ideológiáját hordozó nemesség, az osztályellentétektől és a germanizálástól fenyegettetve, 1849 után is igyekszik fenntartani az érdekegyesítés politikáját. A tanulmány ezen a ponton egyes írói-költői életművek (Jókai, Arany, Gyulai, Vas Gereben) ilyen szempontú konkrét elemzésére tér rá, pedig az 50-es évek nacionalizmusát további szempontok hozzák közelebb. Figyelembe veendő például, hogy bár gazdasági, társadalmi okok egész sora idézte elő ezen érdekegyesítő nacionalizmus átalakulását sovíniszta, nagyhatalmi politikává a századvégen, már a mozgalom indulásakor megnevezhetők az erre vezető körülmények. A nagy dinasztikus államokba (ilyen a Habsburg birodalom is) egyesített, illetve kis államokba vagy idegen országokban széttörtelt (németek, olaszok) népekben a XVIII–XIX. század nacionalista hulláma az integráció magasabb fokának igényét hozza létre. Az egyik leghatékonyabb integráló erő az a nemzeti tudat, amely, mintegy metafizikai gyökér gyanánt, részben Herder nyomán, a népre, mint a kultúrának, a teremtő, a biológiai erőnek a forrására hivatkozik. Az ideológia és a magatartásformák szintjén ez annyit jelent, hogy a nemzetét szerveződő csoportnak hinnie kell abban, hogy benne valami különös, egyedi erő rejlik. Önnön értékének tudatából olyan történelmi szerep származik, amely a század végén elvezet a „kultúrfőlény” hamis elmeletéhez, de már a század közepén magába fog-

lalhatja a magyar nemzet kiváltságos voltának hűtét, s esetleg más népek lenézését is. A nemzeti integrációs mozgalom önmaga igazolását önálló nemzeti kultúrára való hivatkozásában keresi. A nyelvújítás, az egységes irodalmi nyelv megteremtése, nyelvtanok és vitairatok, tudós társaság és színház, a nemzeti irodalom kultusza szükségessége és elengedhetetlen lépcsőfoka a fejlődésnek, hiszen a nyelvi tudat a nemzeti tudat jelentékeny eleme. De előrevetíti az egynyelvű nemzetállam követelményét, s ezzel a századvég vesztéres beolvasztó törekvéseit. Mivel a nemzeti kultúrateremtő mozgalom és a polgári reformmozgalom a jog és kultúra forrását a nemzetét alakuló népben látja, a mozgalom eleve magában hordja a csíráját annak az igénynek, hogy a kialakult nemzet a gazdasági és politikai önállóságot is megszerezze, az állami önrendelkezés állapotát is elérje.

Amikor tehát Csengeryék Kazinczy korának visszatérését, az evolúciós feladatok fontosságát hangoztatják, kimondva vagy kimondatlanul a forradalmat és Kossuthot hibáztatva, akkor azt nem veszik figyelembe, hogy a nemzeti mozgalomnak olyan belső logikája, tipikus útja van, amelyen nincs megállás. Bessenyei és Kazinczy kezdeményéből ha nem is okvetlenül társadalmi forradalomnak, de nemzeti függetlenségi harcnak kellett kibontakoznia, Kossuth tehát nem tett egyebet, mint (részben Széchenyi indítása nyomán) végigjárta ezt a fejlődési utat az utolsó konzekvenciáig, a trónfosztásig. Kemény, Csengery Kossuth-kritikája ezen a ponton is egyoldalú: a folyamatnak ezt a kikerülhetetlen logikáját nem értik meg, amit pedig Széchenyi is megsejtett, amikor a 49-es katasztrófiáért önmagát tette felelőssé. Ez vezet azután újabb megosztottsághoz és kettősségekhez: Világos után is sikerül hatásos, általánosan elfogadott politikai koncepciót, új nemzeti ideológiát teremteni. Mivel az emigráció új forradalomban, európai bonyodalmakban reménykedik, igen jelentős itthoni rétegek (főleg a kismemesség, a kispolgárság és az értelmiség egy része) a Kossuth-várás bővületében hosszan őrzik ideiglenesség-tudatukat, azt a meggyőződésüket, hogy a Világos után kialakult állapot törvénytelen, igazságtalan, s mint ilyen érvénytelen és csak átmeneti. Az az új elképzelés pedig, amely a magyar nemzetállamban gondolkodva alkot integrációs ideológiát a Pragmatica Sanctio figyelembevételével, a polgári nemzetállamnak olyan modelljét dolgozza ki, amelyben a nemzetiségeknek nincs helyük. A nyelvújítással kezdődő mozgalom útja, bizonyos objektív ellentmondások (az államhatalom meg-

hódításának lehetetlensége, nemzetiségi kérdés) folytán is, így vezet a századforduló nagyhatalmi sovinizmusához. Az 50-es évek nacionalizmusa a kiindulópont és a végkifejlet között mintegy átmeneti állapotot jelent, s ez az átmenetiség jól szemléltethető egyes írók magatartásában

Jókai önbizalmat és hitet adó, s ennyiben a Bach-korszakban pozitív funkciójú művei „egyszermind azt is elősegítették, hogy 1848–49 emlékének némileg retusált portréja maradjon az utókorra; ez pedig... a kiegyezési korszakban... a délibábos nemzeti öntömjénezésnek, az egy és oszthatatlan magyar virtusnak éppen úgy egyik táptalaja lett, ahogyan a forradalmat követő korszak szociális lekiismeretének egyik elaltatója is.” (370) Jól illusztrálható Jókai nacionalizmusának „átmeneti” jellege *Az új földesúr*-ral. Somogyi Sándor úgy jellemzi ezt a regényt, mint amelyben „A nemzeti érzés eleven jébe vág, midőn lélektani és érzelmi vonatkozásokban nagyobb és regénye szerint játszi könnyeséggel elérhető kompromisszumot köt, mint amekkorára a valódi realpolitikusk csak készült.” (372) *Az új földesúr* eszmeiségének vannak káros, vagy veszélyesnek bizonyulható elemei, de elmarasztalást aligha kompromisszumosságával érdemel, hiszen nem a megalkuvásról, hanem a hűségéről, a megvesztegethetetlen helytállásról szól. Mint Nagy Miklós kimutatta, a kiegyezési rendszer idején nem is tartotta senki 67 előkészítőjének, ez a tévhit csak jóval később alakult ki. A regény a passzív rezisztenciáról szól, magyar hősei, a Garamvölgyiek semmiféle alkuba nem bocsátkoznak, éppen hogy tántoríthatatlanok az elnyomás, a szenvedések idején is. Sem az író, sem egyetlen pozitív szereplő nem fordul szembe 48-cal, sőt éppen annak hősiessége folytatódik Ádám úr és Aladár ellenállásában. Ha Jókainak és hőseinek hűsége 48-hoz nem volna töretlen, akkor a regénynek semmi értelme nem volna: ekkora áldozatokra csak azok képesek, akik előtt szent az elbukott harc emléke. Még annyit megingás sincs itt, mint *A kőszívű ember fiai*-ban, amelyben Jenő búcsúlevele, nagyon is valószínű, Jókai meggyőződését is jelzi: a forradalmat és szabadságharcot nem lehet és nem kell újrakezdeni: „Ti csendesen fel fogjátok építeni a romokat, amik most a mi fejünkre szakadtak. A hajó kormányja ismét kezetekbe fog kerülni, elébb vagy utóbb. A mi sírköveink lesznek a jel, hogy ott szikla van, amerre nem kell a hajót kormányozni.” *Az új földesúr*-ban ezzel szemben 48 nem „szép tévút”, hanem az az erkölcsi-eszmei pont, amely körül minden forog: az ahhoz

való hűség és a győztesekkel való szembenállás adja a regény eszmei magját.

Ha a regényt a századközép nacionalizmusának szemszögéből vizsgáljuk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a csakis és kizárólag Ankerschmidték által kezdeményezett közeledésnek antinacionalista jelentése van. Abban az időben, amikor a függetlenségi, Kossuth-váro közép-nemesség jelentős hányadát nacionalista gyűlölködés, elfoglalt németellenesség is befolyásolta, Jókai bátor és tisztán humánus elvet hirdet: nem származása minősíti valakinek a magyarságát, hanem az, hogy vállalja-e a nemzet múltját, és dolgozik-e annak jövőjén. Az Ankerschmidt és a Garamvölgyi család szövetsége, némi illúziósággal, de őszinte lelkesedéssel hirdeti, hogy az emberség, a megértés fölötté áll a nemzeti hovatartozásnak. (Garamvölgyi Ádám ereklyeként őrzi Eliz figyelmeztető levelét; szabadságharcos emlékei, Kossuth-bankók, zászlófoszlányok mellé kerül egy osztrák lány emberségének dokumentuma.) Mindez összefügg *Az új földesúr* másik alapkérdésével, az asszimilációval.

Somogyi az 50-es, 60-as évek nacionalizmusával kapcsolatban csak a román, szlovák stb. nemzetiségekre vonatkozó asszimilációs törekvéssel, illetve annak hiányával foglalkozik (382), pedig a hazai és bevándorolt németek asszimilációjának kérdése már a reformkortól aktuális. A jelenséget a századvégen gyakran interpretálták magyarkodó, nacionalista hangnemben, dicsérve a magyar táj és ember ellenállhatatlan varázsát. Az őszinte asszimiláció szép példáit szolgáltatják a hazai németység magyarrá váló képviselői (Toldy, Hunfalvy, Greguss stb.), de a forradalom és szabadságharc nem egy kiemelkedő alakja is. Jókai tehát valós folyamatot ír le megejtő lírával (1. *A hant mely ideköt* című fejezetet) és nem kedvébe kíván járni bizonyos hivatalos köröknek. Már csak azért sem, mert azok esetleg inkább a magyarok elnémetesedését nézték volna jó szemmel, s nem az osztrák tiszt 48-assá fejlődését. A regény az ideális asszimilációról szól, melynek során a magyarság vonzó emberi és politikai tulajdonságai válnak a beolvadás elősegítőivé. A kötőanyagot a 48–49-ben megnyilvánuló erények adják (hűség, felelősségtudat, önfeláldozás, rendíthetetlen hazaszeretet), hiszen Ankerschmidt és Eliz rokonszenvét haszonleső, megalkuvó magyarok nem válhatták volna ki. Az asszimiláció tehát nem elvtelen kibékülés a regényben, hanem egy nacionalizmuson túli humanizmusnak a kissé illúziós rajza. Ily módon nem a kompromisszumért, s nem is a kiegyezés

előkészítéséért érheti megrovás, hanem kissé mindent megszépítő látásmódjáért, elfogultságáért, ami nemcsak az ellenálló magyarság rajongó túlbecsüléséből (Garamvölgyieknek minden sikerül) világlik ki, hanem az elnyomó hatalom ostobaságának, ügyetlenségének, gonoszságának eltűzéséből is. (Mint ismeretes a Bach-korszak, magyar szempontból, sokkal keservebb és tétovább volt, mint *Az új földesúr*-ból kitűnik, sokkal több kudarccal, emberi, erkölcsi veszteséggel járt.) Az 1860-as reményekből, az író fölényérzetéből adódik a mű humora is (mint Kiss Ferenc elsőként bizonyította): a győztes jövőben való feltétlen bizonyosság teszi elnézővé és derűssé. Már legyőzöttnek és utólag ártalmatlannak ítélt rendszert lát az 50-es évek önkényuralmi világában, melyet nem gyűlölettel, hanem kinevetéssel illet. Mindebben láthatunk békülékenységet és megbocsátást is, de látnunk kell benne azt is, ami elbizakodottság és az ellenfél indokolatlan lebecsülése. Garamvölgyiek régi, de jól megépített, elemekkel, árvizzel dacoló kastélya például nemcsak a magyarság állhatatosságát és életrealitását szimbolizálja, hanem az idegeneket is megoltalmazó vendégszeretetet is, hiszen a „közös baj” idején Ankerschmidtéknek és egész cselédségüknek adnak menedéket. Értjük a jelképet, s adott helyzetben helyeselnék is, de valamiféle (esetenként indokolatlan és igazság-

talán) öndicséret és elbizakodottság is ott munkál benne: a magyar ház erős, időtálló, a bácsi építész munkája felületes, lelkiismeretlen, az Ankerschmidt kastélya összeomlik, mint a kártyavár. Ez a nagy bukás után reményt ébresztő, hitet támaztó önbizalom válik a 70-es, 80-as évektől olyan ábrándossággá, mely a századforduló felelőtlen és elbizakodott, dzsentroid magyar önszemléletéhez is hozzájárulhatott. *Az új földesúr*, s persze a Bach-korszak több más műve is így tükrözi egyszerre a század első felének haladó nemzeti mozgalmát, s a századvég hamis fölényérzetén alapuló nacionalizmusát.

Akik kézbeveszik Somogyi Sándor posztumusz tanulmánykötetét, akár ismerhették őt személyesen, akár nem, aligha tudnak megrendülés nélkül elmerülni olvasásában. A mindössze harminckilenc esztendősen elhunyt irodalomtörténész e kötetbe foglalt, torzóként is jelentevény életműve tiszteletet parancsol, s egy szersmind a személyes sors tragikumával döbbsent meg. Nemcsak a tudományos teljesítmény színvonalá imponáló, hanem az is, hogy a Somogyi Sándortól vázolt feladatok, problémakijelölések (az önkényuralom korának a forrásokig, a folyóiratokig hatoló számbavétele, kritikátörténeti rendszerezés stb.) mindmáig nem vesztettek időszertűségükből.

Imre László

TEGNAPOK ÉS HOLNAPOK ÁRJÁN

Tanulmányok Adyról. Szerk. Láng József. Bp. 1977. A Petöfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa 457 l. 2 t.

Az Ady-centenáriumra megjelent tanulmánykötet -- a fülszöveg szerint -- négy tárgykört ölel föl. „A kötet élén álló írások középpontjában Ady politikai-világnézeti állásfoglalásainak vizsgálata áll. Kimerítő választ kapunk ennek során például olyan kérdésekre, mint Ady Monarchia-képének alakulása a pályakezds éveitől a világháború alatti időkig vagy Ady és a szociáldemokrácia viszonya 1897 és 1906 között...” „A kötet következő egysége az Ady-életmű különböző, eddig jórészt kevésbé tárgyalt kérdéseit érinti, mint amilyen Ady költészetének nyelvi rétegei, Ady és a színház művészete, Ady novelláinak világa...” A harmadik csoport: „Jelentős teret kapott a kötetben az Ady halála utáni Ady-értékelések tárgyalása.”

Végül: „A kötetet három olyan tanulmány zárja, amely Ady s a képző- illetve fotóművészet kapcsolatainak kérdésköréből meríti tárgyát.”

A tanulmányok bizonyára nem megrendelésre készültek, hanem a kész írások álltak össze önmaguktól így. Talán érdemes lett volna a szerkesztőnek ezt a négy részt -- Ady kötetéhez stílusosan igazodva -- „cikluscímekkel” is elláttnia. Ez esetben bizonyára a tanulmányok sorrendje is mást kívánt volna: pl. Rónay László és Kiss Ferenc írása -- mindkettő Kosztolányiról -- egymás mellé kerülhetett volna.

A gazdag tartalmú, terjedelmes kötet az Ady-kutatás *seregszámhája*. Külön örvendetes a társtudományok -- a történettudomány es művészet-történet -- bekapcsolódása az Ady-mű vizsgálá-